ĆWICZENIE 3
TESTOWANIE HIPOTEZ I ESTYMACJA PARAMETRÓW

Cel

Przedstawienie zasad testowania hipotez i popełnianych przy tym błędów oraz wprowadzenia pojęć związanych z estymacją przedziałową.

Wprowadzenie teoretyczne

Testowanie hipotez

Zadaniem statystyki matematycznej jest uzyskanie informacji o populacji generalnej na podstawie próby. Zadanie to często sprowadza się do sprawdzenia hipotez dotyczących populacji generalnej na podstawie danych z próby. **Testowanie hipotez** składa się z następujących etapów.

I. **Przyjęcie założeń**, czyli wybór modelu i postawienie hipotez badawczych. Wyróżniona hipoteza, która ma podlegać weryfikacji, nazywana jest **hipotezą zerową**. Oprócz niej można formułować **hipotezy dopuszczalne**, tzn. hipotezy, które uznajemy za możliwe. Każdą hipotezą dopuszczalną, nie będącą hipotezą zerową, nazywa się **hipotezą alternatywną**. Przypuśćmy, że interesuje nas populacja ryjówki malutkiej (*Sorex minutus*) bytująca na terenie województwa dolnośląskiego. Spodziewamy się, że średnia masa ciała w tej populacji wynosi 5 g. Chcemy zweryfikować tę hipotezę, czyli hipotezę H_0: $\mu = 5\ g$. Hipotezami alternatywnymi będą hipotezy: H_1: $\mu < 5\ g$, H_2: $\mu > 5\ g$ lub H_3: $\mu \neq 5\ g$. Hipotezy typu H_1 oraz H_2 nazywa się **hipotezami jednostronnymi**, a hipotezy typu H_3 – **hipotezami dwustronnymi**. Odrzucenie hipotezy zerowej równoznaczne jest przyjęciu hipotezy alternatywnej. Jeżeli hipoteza alternatywna jest jednostronna, to test weryfikujący hipotezę zerową nazywa się **testem jednostronnym**, a jeżeli jest ona dwustronna, to odpowiedni test nazywa się **testem dwustronnym**.

II. **Otrzymanie rozkładu z próby**, czyli wybór rozkładu przy założonym modelu i postawionej hipotezie badawczej. W odniesieniu do wielu cech badanych przez biologów, często rozkładem tym jest rozkład normalny.

III. **Wyznaczenie poziomu istotności i obszaru krytycznego**, czyli wybór maksymalnej wartości błędu, jaki pozwalamy sobie popełnić w przeprowadzanym wnioskowaniu oraz określenie wartości statystyki testowej, dla których hipoteza zerowa zostanie odrzucona. Przystępując do testowania hipotezy zerowej zakładamy, że jest ona prawdziwa i na tej podstawie określamy statystykę testową. Znając dokładny lub przybliżony rozkład tej statystyki można określić prawdopodobieństwo α, że przyjmie ona wartości większe lub mniejsze od pewnej ustalonej wartości granicznej k. Prawdopodobieństwo α nazywa się **poziomem istotności**, a wartość k – **wartością krytyczną**. Wartości krytyczne wyznaczają tzw. **obszar krytyczny**, czyli zbiór wszystkich wartości statystyki testowej, dla których hipoteza zerowa zostanie odrzucona. W stosowanych testach statystycznych przyjmuje się najczęściej poziom istotności $\alpha = 0.05$, $\alpha = 0.01$ *lub* $\alpha = 0.001$.

IV. **Wyliczenie wartości statystyki testowej.**

V. **Podjęcie decyzji.**

W trakcie testowania hipotezy istnieje zagrożenie popełnienia dwóch podstawowych błędów – pierwszego i drugiego rodzaju. **Błąd pierwszego rodzaju** popełniamy odrzucając hipotezę zerową, jeżeli w rzeczywistości jest ona prawdziwa. Prawdopodobieństwo popełnienia tego błędu równe jest α, więc można go kontrolować. **Błąd drugiego rodzaju** popełniamy nie odrzucając hipotezy zerowej, która w rzeczywistości jest fałszywa. Błąd ten nie może być kontrolowany, ale jest mniej „groźny” od błędu pierwszego rodzaju.

Estymacja parametrów

Estymator, czyli określona na podstawie próby ocena parametru, stanowi jego przybliżoną wartość. Do estymacji można podejść również w inny sposób – określić przedział, w którym znajduje się prawdziwa wartość parametru. Przedział taki nazywany jest **przedziałem ufności**. Ustala się go dla z góry założonego prawdopodobieństwa α. Przedział (x_1, x_2) jest przedziałem ufności parametru μ, określonym na poziomie ufności $1\text{-}\alpha$, jeżeli $P(x_1 < \mu < x_2) = 1 - \alpha$. Przedział (x_1, x_2), w którym x_1 i x_2 przyjmują wartości skończone, nazywa się **dwustronnym przedziałem ufności**.

Jeżeli zmienna losowa ma rozkład normalny o wartości oczekiwanej μ i wariancji σ^2, tzn. rozkład $N(\mu, \sigma^2)$, to średnia arytmetyczna (czyli estymator wartości oczekiwanej) ma także rozkład normalny o wartości oczekiwanej μ oraz wariancji

$$\sigma_{\bar{x}}^2 = \frac{\sigma^2}{n}, \text{ czyli rozkład } N(\mu, \sigma/\sqrt{n}).$$

Gdy próba pochodzi z populacji o rozkładzie innym, niż normalny i gdy próba jest wystarczająco duża, wówczas średnia arytmetyczna ma w przybliżeniu rozkład normalny $N(\mu, \sigma/\sqrt{n})$.

Pierwiastek z wariancji średniej arytmetycznej $\sigma_{\bar{x}}$ jest błędem standardowym, który można wykorzystać do skonstruowania przedziału ufności da wartości oczekiwanej:

$$\bar{x} - u_\alpha \sigma_{\bar{x}} < \mu < \bar{x} + u_\alpha \sigma_{\bar{x}},$$

gdzie jest kwantylem rozkładu normalnego rzędu α.

W przypadku, gdy nie znamy wariancji, należy posłużyć się jej estymatorem s^2. Wówczas przedział ufności należy konstruować w następujący sposób:

$$\bar{x} - t_{\alpha,n-1} s_{\bar{x}} < \mu < \bar{x} + t_{\alpha,n-1} s_{\bar{x}},$$

gdzie jest kwantylem rozkładu t-Studenta rzędu α o $n\text{-}1$ stopniach swobody.

Zadania do wykonania

1. Wyznaczyć przedziały ufności na poziomie istotności *0.05* i *0.01* dla danych zawartych w plikach *średnia5_10.txt* oraz *średnia5_1000.txt*. Określić wpływ wielkości próby oraz poziomu istotności na długość przedziału ufności.
2. Z wymienionych poniżej statystyk wybrać te, które wraz ze wzrostem próby rosną, które maleją, a które nie zależą od wielkości próby: *zakres, średnia arytmetyczna, wariancja, odchylenie standardowe, przedział ufności*.
3. Policzono jaja złożone w 20 jamkach lęgowych przez ślimaka winniczka, otrzymując średnią 30.8 jaj w jamce, z odchyleniem standardowym 6.2 jaja. Zakładając, że badana próba jest niezależną próba losową oraz, że badana cecha ma rozkład normalny, dla średniej liczby jaj w jamce lęgowej wyznaczyć 95% i 99% przedział ufności.
4. Dostawca sałaty do sieci prywatnych restauracji gwarantował, że średnia zawartość ołowiu w jego sałacie nie przekracza 0.10 ppm. Kupujący polecił sprawdzić 16 losowo i niezależnie wybranych próbek sałaty (10 g suchej masy każda) i otrzymał w nich średnią zawartość ołowiu wynoszącą 0.11 ppm, z odchyleniem standardowym 0.02 ppm. Przy założeniu, że zawartość ołowiu w sałacie ma rozkład normalny, wyznaczyć 95% i 99% przedział ufności dla średniej zawartości ołowiu w sałacie.

UWAGA: do rozwiązania zadań przydatne będą tablice kwantyli standardowego rozkładu normalnego N(0, 1) oraz kwantyli rozkładu t-Studenta (www.theta.edu.pl).

Źródła:

- *Łomnicki A. „Wprowadzenie do statystyki dla przyrodników”, PWN, Warszawa 2007*
- *Żuk B. „Biometria stosowana”, PWN, Warszawa 1989*